

קונטרס
תורת אמוך

מנהגי קהילות מרוקו וצפו"א

- חג הסוכות -

נערך בס"ד ע"י

אברהם בלאטו"ר רבי דוד אסולין

אלעד

יוצא לאור ע"י מכון תורת אמך להוצאת ספרים ולחקר כתבי ידי רבותינו
ע"ש הגה"ק רבי כליפא אלמליח זיע"א

סדרת הספרים והקונטרסים שיצאו לאור ע"י המכון:

- תורת אמך - על מנהגי השמחות
- תורת אמך - על חנוכה ופורים
- תורת אמך - על חג הפסח ושבעות
- תורת אמך - על ימים נוראים
- תורת אמך - פניני המידות
- תורת אמך - דובב שפתי ישנים
- תורת אמך - חכמי טיטואן והאיזור הספרדי
- תורת אמך - קהילת אולדמנצור וחכמיה

קניין חדש מלא ישן

בע"ה נערכים טאון לקראת הוצאתו
לאור של הספר הגדול והמקיף "תורת
טאנך" השלם - לנהגי לרוקו על סדר
לעגל השנה לפי סופרים
וספרים אשר לטא בט
כבושם הזה . בהשקעה
גדולה לטאנת כל לנהג
לטאשורו לפי זקן וגדולי העדה שליט"א
לתרומות והקדשות לעילוי נשמת
יקיריכם ניתן ליצור קשר עם המחבר בטל'
052-7145147

יחדות בלבית
אור חדש

הביאו ברכה אל ביתכם

תוכן הענינים

א.....	הקדמה
ב.....	סוכה ומנהגיה
ד.....	ארבעת המינים
ח.....	ערב סוכות וימי החג
יג.....	חול המועד סוכות
כ.....	שמחת תורה
כא.....	מעשה רב

הקדמה

"בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג מב). דרשו חכמנו: כי בסוכות הושבתי, ר' אליעזר אומר סוכות ממש היו, ור"ע אומר ענני כבוד היו ולכן היום אנו יושבים בסוכה זכר ליציאת מצרים, וזכר לענני הכבוד שהקיפם הקב"ה. ואיתא בספרי וענן ה' עליהם יומם, שבעה עננים היו, ארבעה מארבע רוחות העולם, ענן למעלה, וענן למטה, וענן אחד מלפניהם, וענן אחד מלפניהם, הגבוה מנמיכו, והנמוך מנמיכו, והנמוך מגביהו, והורג את כל שבעת הימים עושה אדם את סוכתו קבע, ואת ביתו עראי, שנאמר בסוכות תשבו. כעין תדורו. כנהוג בקהילות ישראל, מיד בצאת יום הכיפורים, היו עורכים ברוב עם ברכת הלבנה, ובסמיכות היו נאספים להתחיל בבניית הסוכה. בבניית הסוכה התעסק כל אחד ואחד: יש שהלכו לנהר לקטוף קני סוף שישמשו כסכך, ויש שהיו נשארם ובונים את הסוכה, כך במשך הלילה לא היו ישנים עד שהשלימו את בניית הסוכה.

סוכה ומנהגיה

א. מנהגנו להניח הסכך גם על דבר שמקבל טומאה, מלבד המחמירים. נחלקו במשנה (סוכה כא ע"ב), הסומך סוכתו בכרעי המיטה, כשרה, רבי יהודה אומר אם אינה יכולה לעמוד בפני עצמה פסולה, ונחלקו בדברי רבי יהודה רבי זירא ורבי אבא בר מלל, חד אמר מפני שאין לה קבע וחד אמר לפי שמעמידה בדבר המקבל טומאה, וכתב הגר"י משאש בשו"ת מים חיים (ח"א סימן רס), פסק שמותר לסכך ע"ג דבר שמקבל טומאה וז"ל ואף שיש לקוצר דעתי איזה פקפוק בזה, מ"מ המנהג פשוט להתיר. וכן כתב מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה (סימן יז), שמותר לסכך תחתן סריגי הברזל שנמצאים בחצר, אע"פ שאין ג' טפחים בין שיפוד לשיפוד, ולא אומרים לבוד להחמיר, וכן מותר לסכך על גביהם, ומהטעם ממחובר לקרקע אינו מקבל טומאה ובשו"ת דברי שלום ואמת עמאר (סימן יז עמוד ל).

וכן פסק בשו"ת גינת ורדים (או"ח כלל ד. סימן ח), שמותר לעשות סוכה תחת שבכה של פשתן או של נחושת, או לסכך על גביה ממשוה אינו שאף דבר המקבל טומאה אם חיבורו לקרקע שוב אינו מקבל טומאה. וכן כתב הגר"מ מלכה בשו"ת מקוה המים (ח"ג סימן נה), וכן כתב בספר דברי שלום ואמת (ח"א מאמר יג). וספר לי בוגר ישיבת אור ברוך שביקר בסוכת הגאון הרב גבריאל טולדאנו שליט"א, וביושבו בסוכה ראה שהסכך מונח ע"ג ברזל וכדומה, ולא ידע אם לשאול את ראש הישיבה בדבר זה, ושראה ר"י את מבטו לעבר הסכך, השיבו שכן מנהגנו לסכך ע"ג דבר המקבל טומאה. ומ"מ מצינו מספר חכמים שהחמירו בדבר שו"ת ישמח לבב (חאור"ח סימן טז), וכן בשו"ת יפה שעה (סימן מב).

ב. עידי הסוכה. מנהגנו לעשות בארבע פינות הסוכה עדים מקני סוף והם גבוהים יותר מהסכך. הגאון רבי שמעון ביטון שליט"א ראב"ד ב"ש הסביר מנהג זה שהיה בכפרים במרוקו, שם היהודים היו מפוזרים וגרו רחוק אחד

מהשני והעדים היו מאד גבוהים, וכך כל מי שראה אותם מרחוק ידע ששם יש סוכה. וטעם נוסף אמר הגאון רבי שלום גבאי זלה"ה רב העיר מראכש, היות שהרבה סוכות במרוקו היו בחצר המוקפת אכסדרה, שקירות הסוכה היו מרוחקים מהסכך, ובינם לבין הסכך הייתה תקרה וכדי למנוע מכשול ישיבה תחת התקרה, היו תוחמים את הסוכה הכשרה בארבעה עמודים, שנמצאים בארבע פינות הסוכה, כמובא בספר זוכר ברית אבות (עמוד 135). ובספר אם הבנים שמחה (סוכות). הביא טעם נוסף העדיים לשם היכר שסוכה זו לשם מצוה ולא לשם נוי, ועוד טעם הביא, משום זה אלי ואנוהו. וכן מנהג לוב (מפי הגאון הרב ציון בוארון שליט"א חבר ביהדה"ג).

ג. פתח הכניסה לסוכה כצורה מעוגלת וכן מקשטים את הסוכה בבדים נאים, וכן תולים רימונים, אשכול תמרים צהובים, וכן אשכולי ענבים. וטעם שמנהגנו לקיים צורת עגולה של הפתח כדברי הרמ"א בהגה (סי' תר"ל ס"ב), וז"ל ומה שנהגו שצורת הפתח עגולה הוא לנוי בעלמא (מרדכי).

ד. ראוי להתנות שאם ירצה להשתמש בקישוטים יהא מותר להשתמש, כגון שנרטבו הקישוטים ואין בהם תועלת אלא לזורקן לאשפה (אם יש פסוקים, לגניזה), שתנאי זה יואיל לו כמובא בש"ע (סי' תרלט ס"ב). ונ"מ אם נפסל האתרוג ויש לו אתרוג תלוי בסוכה לנוי ולא התנה, הדין שיהא מותר לברך על אתרוג זה, חדא מצות לאו להנאות ניתנו והכא אינו נהנה, ועוד האיסור מצד ביזוי מצוה והכא קיום מצוה איכא. (חתם סופר או"ח סימן קפד).

ה. בצפון אפריקה אין דרכנו לעשות קישוטים ובהם כיתובי פסוקים, וכן אסור לעשות זאת. ראה בשו"ת ויאמר יצחק בן ואליד (ח"מ דף רט ע"ג), ובשו"ת נופת צופים בירדוגו (דף ד ע"ד). ולדינא אם נעשה מותר בקניה. ומ"מ אם אין שימוש בקישוטים פשיטא שצריך לגנוזם.

ו. מנהגנו שמיחידים בסוכה כסא לכבוד שבעה רועים. כתב החיד"א במורה באצבע (אות רפט), שיש להביא כסא מפואר לכבוד האושפיזין, מעין דוגמא

למה שמביאים בעת המילה כסא לכבוד אליהו הנביא זכור לטוב, כמאמר בזוהר הקדוש דאי לא אתקיננו ליה כסא לא אתי. וכך נהגו בצפרו, מראכש, פאס ועוד (מפי מרן הגאון רבי יהושע מאמאן שליט"א). ומעטרים את הכסא, ועליו מניחים ספרי קודש. וכן מנהג לוב כמובא בספר לקט הקציר (סימן לב אות ה). וכתב בספר כתר שם טוב (ח"ז עמוד יג), וכן המנהג בארץ ישראל, סוריה, טורקיה, מצרים ועוד.

ארבעת המינים

א. האתרוגים בזמנינו רבים בהם יש חשש הרכבה, ומה גם שיש אתרוגים שכשרותם הינם בגדר מסתמא שאינם מורכבים וכו'. ואתרוגי מרוקו ידועים בחזקתם מאבות אבותינו וכן ידועים ביופיים. כמובא בספר ביכורי יעקב בתוספת בכורים (ס"ס תרמח), וז"ל: ובשנה הזאת קבלתי אתרוג ממרוקו יפה ומהודר בכל מיני הידור ובכל סימני הכשר, אשר עדין לא ראיתי כמוהו ע"כ. וכ"כ בספר ערוך השולחן (סימן תרמח), שאתרוגי ארץ ישראל ואתרוגי מרוקו אינם מורכבים, וכשרים למצות לולב. לכן ראוי ליראי השם לקחת אתרוגי מרוקו (תימני), שידועים בכשרותם והם מוחזקים בלתי מורכבים, ויכולים לברך עליהם בלי פקפוק, ראה עדותו של הגאון הגר"ש משאש זצ"ל בשו"ת שמש ומגן (ח"ד או"ח סימן עו). וכן העידו עליהם גדולי המערב לפני הראשל"צ בספר ישרי לב (דף א ע"ב), שהם כשרים ואינם מורכבים, ושכן נהגו מקדמת דנא גאוני מרוקו, לברך עליהם ע"פ מסורת קדומה, וכן כתב בספר שדי חמד (ח"ו מערכת ד מינים דף עג), וז"ל ואתרוגים הבאים מערי המערב הפנימי אם יש בהם שום חשש מורכב, שאלו ע"ז מלונדון מהרב רל"צ מוהרד"כ וחקר ודרש והעידו ג' רבנים העיירות ההם שאין בהם שום חשש והוא ז"ל אישר וקיים דבריהם. וכן כתב הגאון הגדול ראב"ד מקודש

רבי מכלוף אבוהצירא זצ"ל בשו"ת יפה שעה זו"ל: וידוע שאנן בני מערבא רוב האתרוגים וכמעט כולם הם באים מערי סוס בתרא, וקבלה בידינו מאבותינו ואבות אבותינו דור אחר דור שהאתרוגים ההם הם כשרים אליבא דכו"ע בלי שום פקפוק. וגדולי עולם בכל הדורות ברכו עליהם, למרות שאין להם גרעינים. דיברתי עם הרה"ג הרב שניאור זלמן ריוח רב אזורי גזר, ואמר לי שבמושב בית עוזיאל יש פרדס אתרוגים יוצאי מרוקו, וראה שיש שאין להם גרעינים ויש שיש בהם גרעינים, וכ"כ בשו"ת נתן דוד (סימן ט), וכן בירך עליהם הרב "איש מצליח", וכן בנו הגאון הרב מאיר מאזוז מברך על אתרוג מרוקו. וידוע שגם חסידי סאטמר מהדרים לקחת אתרוגי מרוקו, וכן הגרי"ש אלישיב זצ"ל הקפיד לקחת אתרוגי מרוקו. ושמעתי מהגאון רבי יצחק כהן שליט"א רבה של שכונת שמואל הנביא, שסידנא בבא סאלי הקפיד גם בארץ, מידי שנה לברך על אתרוג מרוקו.

מפאת נדירות ארבעת המינים באותם ימים, בכפר אולדמנצור היו רק שלושה שלמדו במראכש - רבי כליפא אלמליח, רבי דוד סויסה ורבי יעקב אבוקסים, שרק הם זכו לארבעת המינים, שליח מיוחד היה מגיע מהעיר מראכש וארבעת המינים בידו, על אותם ארבעת המינים היו כל בני הכפר מברכים. וכך היו במקומות רבים. לעומת הלולב והאתרוג היו הערבות מצויים בשפע בכפר, בני הכפר היו קוטפים את הערבות בנהר שהיה עובר בסמוך לכפר, כך גם היו ההדסים גדלים בכפר לרוב, וכשכך היה המנהג להחליף מדי יום את הערבות שהיו נבלות מרוב שימוש.

ב. כיום יש מספר פרדסים של אתרוגי יוצאי מרוקו בארץ ישראל, ויש להעדיפם על פני אתרוגי מרוקו שגדלו בחו"ל. והרב שדי חמד (מערכת ל כלל קמא אות לב), כתב בשם גדולי רבני ישראל שלא לצאת ידי חובה אלא באתרוגי ארץ ישראל, וחתמו על כך כמאה וערים רבנים חשובים. ולכן כשעלה לארץ בפעם הראשונה הצדיק בבא סאלי, שאל את הסבא קדישא המהרש"א אלפנדי זיע"א, אם יש להעדיף את אתרוגי ארץ ישראל, משום קדושת הארץ, או מרוקו שהם בלתי מורכבים, המהרש"א אלפנדארי ענה

בפסקנות, שמי שיש לו אתרוג שהוא בלתי מורכב, יברך אך ורק עליו, ומאז המשיך לברך על אתרוגי מרוקו כמובא ישראל סבא (עמוד 299). ופשוט שכיום יש אתרוגי יוצאי מרוקו בארץ ישראל עדיפים על פני אתרוגים המיובאים ממרוקו. ראה בשו"ת יפה שעה (א"ח סי' מד), שיש להעדיף אתרוגי א"י על פני חוץ וכו' (וע"ע דברי הגה"ק רבי יהודה ביבאס זלה"ה ומהר"ח פלאגי זלה"ה, הוב"ד בשו"ת לב חיים סי' קל"א – קל"ג והאריך בזה בס' נטעי גבריא על סוכה ואכמ"ל).

ג. המדקדקים מקפידים שיהיה האתרוג יפה הן בגופו וצורתו והן ודרך גידולו, ובצבע שלו יהיה כולו צהוב בהיר ושוה. ותמיד כל ימנו נזהרנו בזה ועד עת העושה לנו השי"ת נסים, והידידים שולחים לנו מהטובים שבמרוקו. שהם משובחים מכל מה שיש פה כמובא בשו"ת שמש ומגן (ח"ג סי' נו ס"ו).

ד. מנהגינו ליטול הלולב השדרה נגד פניו ונותן בד אחד של הדס מימין ובד אחד משמאל ואחד באמצע והערבה אחת מימין ואחת משמאל תחת ההדס וההדס יהיה יותר גבוה באורך למעלה יותר מהערבה שהרי הוא מוקדם בפסוק ע"כ כמובא בספר מעשה בראשית (ח"ב מצוה שכד עמ' 541), וכך נהגו בעיר פאס (מפי הג"ר שלמה אבן דנאן שליט"א), ויש שנהגו להניח ההדסים מימין וערבות משמאל.

ה. המנהג באולדמנצור להרבות בהדסים בארבעת המינים, כמנהג מראכש. וכן נהגו בהרי האטלס, ובדמנאת (הרב מאיר אסולין רבי שלמה פחימה והרב ניסים זאגורי רב ישוב תירוש). מהטעם זה אלי ואנוהו. וכתב הרמב"ם (הלכות לולב פ"ז ה"ז), וז"ל כמה נוטל מהן, לולב אחד, ואתרוג אחד, ושני בדי ערבה, ושלושה בדי הדס, ואם רצה בהדס כדי שתהיה אגודה גדולה מוסיף, ונוי מצוה הוא. וכתב הריטב"א מסכת סוכה (דף לא), "והטעם לפי שלא נתנה באחד מארבעת המינים שיעור למלעלה אלא למטה שלא יפחות מלולב אחד ומשתי ערבות ומשלושה הדסים ואתרוג אחד ובהכי סגי ליה, ואם רצה להוסיף מוסיף, וליכא משום בל תוסיף, ומצינו שדורשים לענין ציצית גדיל

גדילים הרי כאן ארבע, ואף על פי כן מוסיפין עליהם כדאמרינן בפרק הקומץ
כאן בטלית בת ארבע כאן בטלית בת שמונה, ולישנא נמי מוכח הכי דקתני
אין מוסיפין עליהם כלומר מינים אחרים שיהיו חמשת המינים כשם שאין
פוחתים מהם שיהיו שלושה וכן מנהג העולם שמוסיפים בהדס וערבה, לפי
שאינו אלא לנוי אבל בלולב ואתרוג לא נהגו להוסיף לפי שאינו דרך נוי.

וכן הרשב"א בתשובה (סימן עה), כתב, דהדס רשאי להרבות בו, לפי
שמוסיף בנוי, ואין בזה משום לבל תוסיף. ועין עוד בספר וזאת ליהודה
טולידאנו (עמוד קלו). ובספר זוכר ברית אבות (סוכות 137), כתב שכן המנהג
במראכש. והביא ש"ע (או"ח סימן תרנא סעיף טו), "לא יטול יותר מלולב
אחד ואתרוג אחד, אבל בערבה והדס מוסיף בה כל מה שירצה". ובמשנה
ברורה (שם ס"ק נט), וה"ה בהדס דכתיב ענף עץ עבות ג"כ יכול להוסיף כמה
שירצה. והרה"ג אליהו אריאל אדרי ציין שיש רמז לכך בפיוט "סוכה ולולב",
שכן כתוב סביביו מיניו גורן עגולה. והרה"ג אברהם חפוטא הסביר שכנראה
היה קשה להשיג הדסים משולשים בשיעור ההלכתי, לכן הרבו בהדסים
עכ"ד.

ולכאורה מוכח מהרמב"ם בהלכות לולב שהטעם מצד זה אלי ואנוהו. וכן
מנהג יהודי תימן כדכתב מהרי"ץ בעץ חיים (ח"ב דף נט ע"א), וכ"ה דעת
הרמב"ם, והגאונים רב פלמוי, רבנו סעדיה, ורב נטרונאי, וכן בס' המנהיג,
והאגור בשם רב יהודאי גאון, ובעל הדברות, ורבנו יונה, ורב האי גאון, ושכלי
הלקט, ומהר"י אבוהב בעל מגורת המאור - דכולהו סבירא להו להוסיף
בהדס. וכן הוא בעריכת השולחן (ח"ט עמוד צב). וכן נוהגים חסידי חב"ד
ואדמור"י חסידות באבוב וטשערנאביל. ועוד כתב במקור חיים (סימן תרנא),
שטוב להוסיף בהדס וערבה, וכן מנהג אשכנז. [אך הב"ח כתב שלא יוסיף
ערבה אלא בהדסים, וכן בספר מנהגי וורמיישא (אות קסו הערה 1). וכן
בלקט יושר (147), כתב בשם תרומת הדשן שאינו מקפיד אם יהיה ארבע או
חמש בדי הדס].

ה. מנהגנו שאת הלולב היו מקשטים בחוטים מצבעים שונים ועל ראשו מניחים כדור צמר ככתר הלולב, אבל לא במקום אחיזת הידים והטעם 'זה אלי ואנוהו'. וכתב בספר נהגו העם (חג הסוכות אות ה), היו מקשטין הלולב לנאותו עם חוטי משי בצבעים מראשו ועד המקום שמגיעים ראשי ההדסים והערבות, ובה אין חשש לחציצה. וכך נהגו יהודי אלג'יר. ומנהג זה קדום ומובא במסכת סוכה (עמוד לז), תניא אמר ר' מאיר מעשה ביקירי ירושלים שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות (חוטים), זהב. ונחלקו התנאים האם מקשטים את הלולב גם במקום אחיזת היד בלולב. רבה סבר שלא יקשטו את הלולב במקום אחיזת היד משום חציצה. ורבא סבר מותר לקשט גם במקום אחיזת היד והטעם משום שכל לנאותו אינו חוצץ, ולכן הקישוט בטל גבי הלולב, והרי"ף פסק כרבי מאיר, והרא"ש פסק כרבא, ומנהגנו להחמיר שלא לקשט במקום אחיזת הידים. (דברי שלום ואמת דף 124). גם בארץ נהג כן הגאון הרב אפרים שלום אנקאווא זצ"ל דיין בעיר סאלי ומראכש וראב"ד באוז'דה. (מפי בנו הרה"ג רבי עמרם אנקאווא ראש כולל בי"ם).

ערב סוכות וימי החג

א. נהגו הנשים בעת שמדליקות נרות לכבוד יום טוב שמברכות ברכת להדליק נרות יו"ט וברכת שהחיינו. וכתב בספר נהגו העם (שבת אות ז), לא חילקו בין הדלקת נרות שבת ליו"ט. ועונות אמן בברכת שהחיינו של הבעל בקידוש. וכתב הבן איש חי (פרשת במדבר ש"א ה"א), ופה עירנו נוהגים הנשים לברך שהחיינו בהדלקת הנרות בכל יום טוב שיש בו ברכת שהחיינו בקידוש. וכן כתב הרב רפאל ברוך טולידאנו הלכות יו"ט (סימן תסב), נשים המברכות שהחיינו בשעת ההדלקה, אין לפקפק בדבר, דבלאו הכי יכולות לברך שהחיינו על כניסת יום טוב, אלא דאם ברכה מבעוד יום, לא תוכל לעשות מלאכה, שכבר הכניסה את יום טוב. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פ"ח אות ב), שרשאיזות לענות אמן בברכת שהחיינו שבקידוש ואינו הפסק אף שכבר בירכו ברכת שהחיינו בהדלקת הנרות. ושמעתי מפי הרב מאיר אסולין שמנהגנו בעת הקידוש שהנשים עונות אמן על ברכת שהחיינו של הבעל ללא

פקפוק. וכך ראה בקודש בשולחנם של בבא סאלי, בבא חאקי, בבא הנה (מפי רבי אברהם מוגרבי). וכתב הגאון הרב משה פיישנטיץ זצ"ל בספרו אגרות משה (ח"ד סימן קא) דהטעם היות שניכר כניסת החג בעצם הדלקת הנר כמו אצל הגבר בעת הקידוש שבליל החג. וכן נהגו בלוב לברך ברכת שהחיינו אחר הדלקת נרות יו"ט. (סידור עוד אבינו חי). וכך כתב מרן הראש"ל הגר"מ אליהו זצ"ל בספרו דרכי הלכה על קיצוש"ע (עמוד שנט), שכתב שרוב הקהילות נוהגות הנשים לברך שהחיינו בהדלקת נרות. וכן מנהג נשות אלג'יר שמברכות ברכת שהחיינו אחר ברכת הדליק נר יו"ט. וכן מברכות הנשים על הדלקת נר יום הכיפורים ברכת שהחיינו. (מפי רבי שמעון דרמון נר"ו).

ב. בתפלת ערבית של שבת שחל בחג מנהגנו שאין אומרים פרק "במה מדליקין" וכמובא בש"ע וכן פשט ברוב ככל קהילות ישראל (שו"ע א"ח סי' ע"ר).

ג. נהגו אנשי מעשה, בכל ערב בימי הסוכות, טרם שנכנסים לסוכה, מזמנים את האשפיוזין, ולפי הנהגה של האדם בקדושה וטהרה כך זוכה לאורחים בחשובים האושפזין - ראה בספר שופריה דיוסף אדהאן (עמ' צד רמזי הסוכה).

ד. מנהגנו בעת אמירת הקידוש שכל המסובים אומרים יחד עם המברך, מלבד הפתיחה והחתימה הברכה שאומר המברך לבדו. ונראה שנהגו כן מטעם זה כי הם צריכים לכוון לשמוע כל מילה מפי המברך, וקשה להם לכוון לשמוע כל מילה מפי המברך, וקשה להם לכוון בכל הברכה בשתיקה כי יהיה ליבם פונה לדברים אחרים. וכתב כיע"ז כתב הטו"ר בשם הרא"ש שברכת יוצר אור וערבית אנו אומרים עם ש"ץ בשתיקה, וגם אם היה מכיון ובאמצע הברכה היה פונה לדברים אחרים הרי הפסיד הכוונה כי הפסיק באמצע, אבל כשאדם קורא בפיו ואף אם היה קורא מקצתה בלא כונה יצא.

ה. בליל שבת ויום טוב אחר הקידוש מברכים ברכת "לישב בסוכה" הכלולה בקידוש ואז יושב, אבל בחול המועד מנהגנו שמברכים ברכת המוציא ולאחריו לישב בסוכה. ואין צורך לעמוד ולברך ברכת לישב בסוכה ואז לשבת (בית שמי"ש הלכות סוכה פרק ו' הלכה יב). ראה בשו"ת שמש ומגן (ח"ד סימן מז), ובשו"ת מקוה המים (ח"ג סימן נט), ובספר ישראל סבא (עמוד 29), ובספר קרבן מנחה (פרק נא סעיף יא).

ז. בליל הראשון של חג הסוכות מנהגנו לאכול את הכזית הראשונה, ללא לפת (כדוגמת ליל הסדר), ובעיר פאס למחרת ליל הראשון, אחר תפלת שחרית, נוהגים שהקהל עובר ליד הרב מרא דאתרא לברך ולהתברך בברכת החג, וכאשר הרב לוחץ ידי הילדים, שואלם: "נו, אכלתם כזית לחם?" (מפי זקני העדה).

ח. מברכים ברכת לישב בסוכה על אכילת פת וכן על חמשת מיני דגן אם קובע עליו השיב קבע וצריך סוכה (ש"ע סימן תרלט ס"ב), וקבע הוא 230 גרם. ויש דיון מה הדין באכילת קוסקוס, מצד אחד הוא מחמשת מיני דגן ומצד שני היות ואינו מעשה קדרה ולמרות שיאכל אכילת קבע, אינו מברך ברכת המזון, האם יברך ברכת לישב בסוכה, בכך נחלקו הגאון רבי משה מלכה זצ"ל בספרו שו"ת מקוה המים (ח"ג סימן נט), וז"ל: לענין הכוסכוס; שיש לברך עליו לישב בסוכה אם קבע סעודתו עליו וכ"ש הב"ש שם והמגן אברהם סק"ו וכו'. והגאון רבי יוסף משאש זצ"ל בספרו אוצר המכתבים (ח"ג סימן אלף תתיא), דאינו רשאי לברך על אכילת הכוסכוס ברכת לישב בסוכה, דדוקא פת שיש לאחריה ברכת המזון או פת הבאה בכסנין כשקבע עליה סעודה וחייב ברכת המזון, יהיה רשאי לברך ברכת לישב בסוכה, אבל באכילת הכוסכוס שמברך לאחריה ברכת מעין שבע וכל שכן אורז שבכל אופן אין בו אלא בורא נפשות, כל אלו אין טעונים ברכת סוכה, וכן המנהג הפשוט. וכתב בספר קרבן מנחה (פרק נא סעיף יא), יש דברים שיש בהם מחלוקת אם לברך לישב בסוכה, כמו אכילת מזונות ואנו לא מברכים לישב בסוכה, רק בסעודות של צהרים, ערב

ובוקר לכן טוב לפטור לכיון בדעתו בעת ברכת לישב בסכה עד לסעודה הבאה. {כמו שברכה זאת נפטרים גם שהייתנו בסוכה והשינה}.

ט. מנהגנו לאחר הקידוש לברך מספר ברכות כגון ברכת האדמה, עץ, בשביל להשלים למאה ברכות בשבת וה"ה ליו"ט. ויש שרצו לפקפק על מנהגנו שלכאורה גורם לברכה שאינה צריכה, שהרי בתוך הסעודה יאכל מהם וא"כ הפת פוטרם. וכתב הבן איש חי (ש"א פרשת מסעי אות טז): פסק הש"ה דדוקא בחול לא יכניס עצמו בחשש ברכה שאינה צריכה אבל בשבת מותר לגרום על מנת להרבות בברכות. וכך נהג בקודש סידנא בבא סאלי לאחר הקידוש לברך ברכות להשלים למאה ברכות בשבת.

י. מנהגנו להדליק נר בכל ימי סוכות לכבוד האושפיזין. ביום הראשון אומר, הריני מדליק נר לכבוד אברהם אבינו ע"ה וכך בכל יום. (זוהר פרשת אמור).

יא. אנשי מעשה הקפידו להזמין בכל יום אורחים לסוכה כדעת זוהר הקדוש. וכן נהג הרה"צ רבי דוד מלול זצ"ל גם בארץ שבכל יום יבא על שולחנו אורח, לקיים דברי זוהר פרשת אמור (דף קד ע"א), שבכל לילה יזמין אצלו או ישלח לו לביתו. ובליל א' יאמר זה הסעודה שאני נותן לעני, הוא לכבוד אברהם אע"ה, וכן מובא בקיצור שולחן ערוך טולידאנו (סימן תקפא הלכה ו). ואם אין לו ענים יתן צדקה בכל יום לכבוד אותו אושפיזין. וכתב הש"ך על התורה (פרשת אמור), וז"ל: ולא יכניס לתוכה עכו"ם, שהסוכה צילא דמהימנותא ועכו"ם לית ליה מהמנותא, ואז בורחת הקדושה וז' הצדיקים מקללים קללות נמרצות רח"ל וכו'. כמובא בספר כף החיים סופר (סימן תרלט אות ו). ונ"מ מי שיכול יסעד בעצמו את הנערך ולא יקרא לעכו"ם, ואם נכנס מעצמו, לא יגרשנו שהרי לא קראו, וגם מפני דרכי שלום.

יב. מדי יום מנהג אנשי מעשה ללמוד מהספר "חמד אלקים" המדבר משבעת הרועים, המחולק לימי סוכות. כך נהגו במרוקו (מפי הזקנים). והרה"צ רבי דוד מלול זצ"ל הקפיד על לימוד יומי בספר חמד אלקים, וגם ביום שהתקיים כנס

עליה להקבלת פני רבו הושיב משהו מבניו שיקראו את הלימוד היומי מהספר. וכן נהגו בק"ק, תונים (הרב משה דידי), אלג'יר (הרב יצחק שורקי). לוב (הרב ציון בוארון), ויש מפקפקים בזה שהוא מבעל החמדת ימים וכו', אך ברוב ככל קהילות מרוקו למדו בחמד אלוקים, ואף ייתר על כן קיימת עדות על הגאונים הק' לבית משפחת אביחצירא ובראשם מרנא ורנא מופה"ד מרן הגה"ק אביר יעקב זי"ע שלמדו בספר חמדת ימים עצמו, (וידועים דברי הגה"ק המקובל האלד"י רבי יהודא פתייה זי"ע שעצם תוכן הספר אמת הוא וכו' ואכמ"ל).

יג. מי ששכח לומר יעלה ויבא ברכת המזון ביום טוב דסוכות ופסח לכו"ע חוזר, ובשאר ימים טובים בסעודה הראשונה של לילה ואחת של יום, אם סיים ברכת המזון פסק הש"ע (סימן קפח ה"ו), שיחזור לברך מראש, וכך פסק הגר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן (ח"א או"ח סימן יג אות א), שכתב שמנהג מרוקו לחזור בכל סעודות ימים טובים כבשבת וכ"כ בספר שופריה דיוסף בירדוגו (סי' יח) דדוקא בסעודה ראשונה של לילה ואחת של יום. ומאידך העיד הגר"י מאמאן בשו"ת עמק יהושע (ח"ג אורח חיים סימן כח), שלא ראה כן בעיר צפרו, ומראש שחוזרים לראש ברכת המזון דאמרינן ספק ברכות להקל. (חזן מיו"ט הראשון של סוכות, ופסח שחיובו התורה), ולכן נראה לענ"ד שכל מקום ע"פ מקומו – דמרון הגר"ש משאש פסק שחוזר לראש שכן פסקו בעירו מכנאס. ומרן הגר"י מאמאן יבדלח"א העיד בגודלו על מנהגי צפרו ומראש שלא חוזר ומברך. ומנהג תונים כפסק מרן שמי ששכח להזכיר יעלה ויבא שעליו לחזור ולברך ולא רק בליל ראשון של פסח וסוכות אלא בכל הסעודות של ימים טובים כמובא בספר עלי הדס (פרק י הלכה ח).

יד. מנהגנו באולדמנצור ובעוד מקומות, לקרא את ההפטרה ביום הראשון ואחרון של חג סוכות לקרא את ההפטרה עם אונקלוס ועוד ביאורים (מפי רבי שלמה פחימה נר"ו).

טו. ביום טוב שלא חל בשבת בתפלת שחרית אחר אמירת ברוך שאמר מנהגנו להתחיל "טוב להודות" ולא "מוזמור שיר ליום השבת", המקור הקדמון ביותר הוא מהסידור אהבת הקדמונים נוסח פאס לפני בא מגורשי ספרד מקסטיליא (לפני כחמש מאות שנה), וכן בסידור מחנה שילה, צילום כת"י לשלוש רגלים להגה"ק המקובל האלד"י כמוהר"ר שלמה חיון זצ"ל תלמיד מרן אביר יעקב אבוחצירא זצוק"ל וחבר בית דינו בעירם תאפילאלת.

טז. הנשים הקפידו לאכול בסוכה בזמן הסעודות.

יז. סדר נענוע הלולב ברוב מרוקו הוא כדעת האריז"ל: יתן פניו לצד דרום וינענע, ואחר כך יחזיר פניו לצפון וינענע, למזרח וינענע, ובעודו עומד לצד מזרח ינענע מעלה ומטה, ויחזיר פניו למערב וינענע. וכן מנהג יהודי אלג'יר. וידוע שבמרוקו נהגו על פי הפשט (מרן הגר"ש משאש זיע"א). ופסק השולחן ערוך (סימן תרנא סעי' י), שיש לנענע דרך ימין, מזרח, דרום, מערב, צפון, וכתב מורנו הגר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן (ח"א או"ח סו"ס טו, וב"ג סי' נו ס"ה), שכנראה מנהגנו במרוקו קודם מר"ן ז"ל, וכן מנהג יהודי צפון מרוקו כמובא בספר מעשה בראשית (ח"ב מצוה שכד עמ' 541), וכן כתב בקיצור שולחן ערוך טולידאנו (סימן תקצג סעיף טו), וכן הוא מנהגנו ע"פ האריז"ל, ובספר קרבן מנחה (נו ס"ו), וכן בפאס נהגו לנענע ע"פ האריז"ל (מפי הר"ג רבי שלמה אבן דנאן שליט"א). וכן נוהגים יהודי תונים (מפי הרב משה דידי גר"ו). וכן מנהג יהודי אלג'יר כמובא בספר זה השולחן (פרק כז ס"ד).

חול המועד סוכות

א. מנהגנו בהושענות להקיף גם בלי ארבעת המינים. המחבר את אמירת הושענות ר' יוסף בן אביתור אבן שטנאש, חי בימי רב האי גאון (לפני 1020 שנה, מהגר"מ מאזוז שליט"א). כתב הש"ע (סימן תרס הלכה ב), שנוהגים להקיף גם מי שאין לו לולב, והרמ"א שנוהגים שמי שאין לו לולב אינו מקיף. מנהג יהודי צפון מרוקו שמי שאין לו לולב שאינו מקיף כפסק הרמ"א כמובא

בספר מעשה ניסים (ח"ב מצוה שכד עמ' 543), וכתב הגאון רבי שלום משאש זצ"ל בשו"ת שמש ומגן (ח"א או"ח סו"ס טו): מנהגנו שגם מי שאין לו לולב יכול להקיף הבימה בהושענות, בעיני ראיתי הרבה אנשים בבית הכנסת בקזבלנקה שמקיפין בלא לולב. וכך נהגו בבית הכנסת בראשות הגר"ח שושנה זצ"ל כמובא בספר אור מרדכי (עמ' ל). וכן יש שנהגו בלוב כמובא בספר נחלת אבות (חג הסוכות אות יז), וכ"כ מנהג תונים כמובא בספר עלי הדס (פרק יא אות יב). וכן מנהג יהודי אלג'יר (מפי הרה"ג רבי יעקב גדז' נר"ו).

ב. בהושענות מקפים את התיבה בכל ימי המועד. ומנהג יהודי ליהודי אלג'יר, אחר הושענות, מניחים את הלולב, ובתפלת מוסף עד אחר החזרה, אומרים כתר ובידיהם אוחזים בארבעת המינים, וכך כתב הש"ע (סימן צו ה"א), וז"ל: כשהוא מתפלל לא יאחוז בידו תפילין ולא ספר מכתבי הקודש ולא קערה מלאה ולא סכין ומעות וככר, מפני שלבו עליהם שלא יפלו, ויטרד ותתבטל כוונתו, ולולב בזמנו מותר לאחוז בידו, כיון שהאחיזה בידו היא מצוה אינו נטרד בשבילו. ובספר תפארת יוסף זליכה (א"ח סי' קלג), הביא מספר לקט הקציר (סי' לג סעיף כד) עדות על החיד"א בשנת תקס"ה בליוורנו שנהג להחזיק את הלולב מהושענות עד חזרת דמוסף (מפי הרב אליהו זיני נר"ו).

ג. מנהגנו בימי חול המועד בתפילת שחרית לדלג על אמירת בית יעקב ושירו של יום ואומרים את מזמור ההג בלבד. (סידור החודש). וכתב הגאון רבי שלום משאש זצ"ל בשו"ת שמש ומגן (ח"ד או"ח סימן כג), וז"ל: וגם לא נכון לומר שני המזמורים ולכפול שיר היום ב' פעמים שזה לא יתכן מדינא דגמרא. וכמ"ש החקרי לב (סימן לב), וכן הוכיח הפרי חדש (סימן תרפ"ד), וכן מהירושלמי (סוף שקלים), ומנהגנו מיוסד על אדני פז וכו'. וכן מנהג לוב כמובא בסידור עוד אבינו חי (עמוד תל). וכן מנהג תונים כמובא בספר עלי הדס (פרק ז אות טז), וכן מנהג אלג'יר כמובא בספר זה השולחן (עמוד קמג אות ו). וכתב בספר בן איש חי (ש"א פרשת כי תשא אות יז), שבבגדאד היה

מנהג קדמון שבכל יום שאומרים מזמור השייך לאותו יום. כמו בחנוכה ופורים ובימי התענית צבור, לא היו נוהגים לומר בית יעקב לכו ונלכה, המזמור של אותו יום הקבוע לאומרו בימות השבוע אלא רק השייך למאורע של אותו יום בלבד וכו'.

ד. מנהגנו שאומרים הושענות בשבת בלי הקפות, ובעת אמירת הושענות, ההיכל פתוח (מפי הרב מאיר אסולין והרב אבן דנאן שיחיו). והוא מנהג הקדמונים וכך נהגו במרוקו. וכתב הטור (אור"ח תרס), וז"ל רב שריא ז"ל כתב אין לומר הושענא בשבת, מפני התינוקות שישמעו שאומרים בשבת כמו בחול וילכו ליטול גם הלולב. אבל כשאין אומרים הושענא מתברר להם. ונראה דכיון שאין מקיפין בשבת מתברר להם וכו', ואין צריך למנוע מלומר הושענא, וכן פסק הש"ע (סימן תרס הלכה ג), וז"ל יש מי שאומר שאין אומרים הושענא בשבת, ולא נהגו כן. וכתב בנהגו העם (עמוד קלט). ובספר ילקוט שמש (עמוד קלח), שכן שמע מהגר"ש משאש זצ"ל. וכך נהג הגר"ח שושנה זצ"ל בבית מדרשו כנזכר ללא הקפה (אור מרדכי נו). וכן המנהג באלג'יר כמובא בספר זה השולחן (עמוד עג). וכן מנהג בתונים היו מקומות שהיו אומרים הושענות עם הקפות (מפי החזן ר' שמעיה הצרפתי). ובג'רבא לא אומרים בשבת כלל הושענות, כמובא בספר ברית כהונה (מערכת ש אות י). וכן נהגו באמירת הושענות בשבת יהודי מצרים, בספר נהר מצרים (דף מח אות י), וכ"כ סלונקי בספר שולחן גבוה (סימן תרס אות ח). וכ"כ יהודי לוב כמובא בספר נחלת אבות (דף קמט). וכן מנהג יהודי חלב ראה בספר דרץ ארץ (עמ' קלז ס"ג).

ה. מנהגנו שמי שאירע לו אבל בחג או אבל בתוך י"ב חודש על אביו ואמו שאינו עושה הקפות. כדברי הרמ"א בהגה (א"ח סי' תרס ס"ב), ראה בספר קצור ש"ע טולידאנו (סי' תרא ס"ג), וכך נהגו הגה"ק כמוהר"ר דוד סויסה, וכמוהר"ר מרדכי חזיזה זלה"ה, מרבני הישוב מבשרת ציון שהם מדרום

מרוקו (מפי הרב כפיר דדון נר"ו). וכן מנהג צפון מרוקו כמובא בספר מעשה ניסים (ח"ב מצוה שכד עמ' 543), וכן שמענו מהרה"ג רבי דוד פרץ נר"ו.

1. נשים פטורות ממצות נטילת לולב, שכל מצות שהזמן גרמא נשים פטורות, והמנהג הנפוץ ברוב מרוקו שאין הנשים מברכות על הלולב. שמע על נשים בעיר מראכש המברכות על הלולב, וכן בכל האזור הספרדי במרוקו נשים לא בירכו על הלולב (מפי הגר"ש דייין שליט"א רב העדה המערבית י-ם), וגם בהרי האטלס לא בירכו (מהרב מאיר אסולין נר"ו). אך בכפר בני מלאל היתה אשה צדקת שכן בירכה (מפי הרה"ג עמרם מלול), וכן באוזדא ובדבדו שמענו על נשים יחידות שבירכו אך לא מצד חיוב לדינא (מהרה"ג ישיש ונשוא פנים רבי יוסף מרצייאנו - שו"ב). והגאון רבי חיים שמעון פינטו שליט"א העיד שנשים צדקניות היו מברכות על נטילת לולב בערים מוגאדור (מפי הרה"ג רבי אברהם בוגנים נר"ו). וכן שמענו על הרבניות הצדקניות לבית משפחת אבוחצירא שנהגו לברך על הלולב (מפי הגה"צ ר' אברהם מוגרבי שליט"א חדב"נ אדמו"ר הגה"ק רבי יצחק בבא הנה זיע"א). והגאון רבי שלום משאש העיד בגודלו שראה כן שנשים בעיר קזבלנקה, בירכו על הלולב, ולכן אם אשה ברור לה שמנהג בני משפחתה יכולה לברך. כמו שכתב החיד"א בספר יוסף אומץ שראה בשו"ת מן השמים, שהשיבו מן השמים נהג לומר לנשים שיברכו על הלולב, וכן היה המנהג הקדום בעיר ירושלים וכו'. הנשים בלוב לא ברכו על הלולב (מהגאון המפורסם רבי ציון בוארון שליט"א).

אמנם ישנם קהילות שכל הנשים נהגו לברך. וכתב בספר זכרונות אליהו (מערכת ע אות ג): מנהג הנשים בחברון לברך על הלולב. ובשו"ת ויקרא אברהם אדאדי (עמוד קכח אות ב), כתב שהמנהג הקדום שנשים בירושלים מברכות על לולב ביום ראשון של חג, אף שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, ושכן המנהג בבבל. וכן מנהג אלג'יר הקדום, שנשים מברכות על לולב (מפי הרב יעקב גדז' רב קהילה בדרום צרפת), וידידי מר ג'ק אסולין הי"ו סיפר לי שאביו הצדיק רבי בנימין אסולין זצ"ל (רב קהילות הספרדיות בליון בצרפת,

ובארץ רב ישוב בית עוזיאל) ראה שהנשים יוצאות אלג'יר וכן יוצאות תורכיה מברכות על הלולב.

ז. יש שעולים לבית העלמין בימי בחג הסוכות ויש נמנעים. יש שעולין בית העלמין ביום פקודה (יום השבעה, יום השלושים, יום השנה) גם בימי חוה"מ פסח וסוכות, כמובא בשו"ת שמש ומגן (ח"ד אור"ח סימן סו), והוא מנהג מכנאס. וכן בספר נהגו העם מנהג עיר צפרו. (אבלות אות מד). אמנם המנהג בע"ת מראכש שלא לעלות בימי המועד מלבד הילולא של צדיק. (הערות למגן אבות יו"ד עמוד שצז אות מג). וכן בעיר בני מלאל וקזבלנקה לא עלו לבית העלמין. (מפי הרה"ג ר' יחיאל בוחבוט שליט"א רבה של קרית שמונה). וכן המנהג בעיר פאס לא ביקרו בבית החיים העלמין בחול המועד כמובא בספר מגן אבות (עמוד תסד אות כא). וכן מנהג אלג'יר (לקץ הימין, חסד ואמת. עמוד 36).

ח. אבלות במועד. ביום טוב אין מקיימים מצות קריעה על המת. ובחול המועד בעיר פאס נהגו לעשות קריעה, בין על אב ואם בין על שאר קרובים כמובא בספר מגן אבות (עמוד תסג אות ח). וכן לא עשו אכילת הבראה. ובעיר טיטואן וכל אזור הספרדי נהגו לעשות קריעה רק על אביו ואמו, ועל שאר קרובים מקימים לאחר המועד (מפי הרה"ג רבי שלמה דיין). וסיפר לי הרה"ג רבי אברהם מוגרבי שבשעת פטירת אשת סידנא בבא סאלי זי"ע - הרבנית פרחא ע"ה לבית משפחת אמסלם, התקיימה הלווייתה בחול המועד פסח, ובבא סאלי, וכן בנה בבא מאיר זי"ע לא עשו מצת קריעה ולא הבראה אלא רק לאחר המועד. ובספר מגן אבות בהערות להגר"ד צבאח רבה של מונטריאול (עמוד שצה), כתב בפטירת הגאון מר אביו זצ"ל שהיה בערב פסח, שעשו את הקריעה לאחר המועד. וכתב הדיין הרה"ג ר' דוד באנון (מלפנים דיין בעי"ת קזבלנקה) שלא נהגו לקרוע בחול המועד (שם עמוד ת; אות לב), וכן הרה"ג יחיאל בוחבוט אב"ד קריית שמונה העיד שבעת שכיחן

כרב קהילת "חסד לאברהם" בקזבלנקה, היה מנהגם שלא לעשות קריעה במועד, וכן נהגו בבני מלאל.

ט. בשבת חול המועד סוכות בברכת ההפטרה חותמים "מקדש השבת וישראל והזמנים" לעומת שבת חול המועד פסח שאז חותמים מקדש השבת בלבד. והטעם, חוה"ה סוכות כל יום הוא רגל בפני עצמו, או משום שגומרים בו ההל בכל יום או משום הקרבנות של יום ויום (נהגו העם חג הסוכות אות י).

י. בשבת חול המועד לפני תפלת המנחה מנהגנו לקרא בספר קהלת כסדרן מהספר ארבע גביעים, הלימוד היה הן בהבנת הנקרא ולימוד פירושי הפסוקים, והילדים משננים בעל פה. וטעם נפלא לזה שבימי חג הסוכות לומדים קהלת, כתב ספר יד יוסף לכמוהר"ר יוסף צרפתי (פרשת האזינו עמ' רפג), שכוונת הסוכה להורות כי דירת זה העולם עראי, וצא מדירת קבע ושב בדירת עראי. ושבעת הימים באים לרמוז ע"כ שהאדם יצא מדירת קבע שהוא עולם העליון ובא לדירת עראי דהאי עלמא. ולכן נהגו לקרות קהלת בחג הסוכות כי קהלת עשה עולם זה הבל. וזהו טעם הסוכה לרמוז שדירת זה העולם שבעים שנה דירת עראי כסוכה ואין לעשות עיקר ממנה רק בנין עראי עם חוטין וקשרים ע"כ. (ילקוט שבע ח"ח עמוד לז).

הושענא רבה

א. היו יחיד סגולה בליל הושענא בצפרו שקיימו כפרות בעלות השחר, להדגיש גמר החתימה. (מפי מרן הגר"י מאמאן שליט"א). וכן נהגו יחידים במראכש. (מורנו הגאון רבי שמעון ביטון שליט"א ראב"ד בית שמש). וכן נהגו בעיר בני מלאל ובעיר קזבלנקה, והוסיף - בפרט משפחה שיש להם בן יחיד (מפי הרה"ג רבי יחיאל בוחבוט שליט"א רבהעיר קריית שמונה). ובעיר סאלי נהגו כן למי שלא הספיק לקיים מנהג כפרות בערב יום הכיפורים (מפי הזקנים). ומנהג טיטואן שכל העם מקצה עושים כפרות בליל הושע"ר וכן מנהג מרכאש (מפי הגר"ד פרץ).

ב. למה נקרא שמו הושענא רבה, אמרו במדרש אמר הקב"ה לאברהם אנייש יחיד ואתה יחיד אתן לבניך יום מיוחד לכפר בו עוונותיהם, וזה הוא הושענא רבה. ואם אין כפרה לבניך בראש השנה, יהיה ביום הכיפורים, ואם לאו יהיה בהושענא רבה. ועוד נקרא כן לפי שאמרים ביום הזה הרבה הושענא. ועוד טעם מרבים בתפלה ותחנונים כי הוא סיום חמישים ואחד יום שנתנו לישראל בחסד עליון לעשות בהם תשובה, ותתקבל תשובתם... והם שלשים יום דאלול ועשרים ואחד יום דתשרי. ולכן נקרא הושע את יום נא גימטרייא חמישים ואחד, ואין נא אלא בקשה (ברכות ט), ולכן מרבים בקשות הרבה שהכל הולך אחר החתום. (בא"ח וזאת הברכה ש"א אות א).

ג. סדר הלימוד במשך הלילה בספר מקראי מועד, שהוא גמר החתימה, ובו נדונים כל הנבראים. (קצור ש"ע סימן תרה ה"א), כך נהגו בק"ק במרוקו, אלג'יר, לוב, ותוניס. ומתפללים שחרית בנין החמה.

ד. בתפלת שחרית של הושענא רבה, מנהג העיר פאס ומנהג הדרום לאחר אמירת אז ישיר מנהגנו לומר נשמת כל חי, ומנהג צפון מרוקו, וצפרו שלא לאומרו. המנהג לומר נשמת כל חי אחר אמירת אז ישיר, וכך נהגו גם בפאס (מפי הרה"ג רבי שלמה אבן דנאן שליט"א), וכתב הגר"ש משאש זצ"ל בשו"ת שמש ומגן (ח"ד חיו"ד סימן יח אות ג), וז"ל: על ענין נשמת כל חי בהושענא רבה, מנהגנו שלא כדברי הרמ"א (סימן תרס"ד סעיף א), אלא אומרים אותו, והרי הוא בכלל הזמירות שאמרו להוסיף מזמורים, ואבותינו בחרו להוסיף נשמת, וגם כתר יתנו לך אומרים הארוכה כמו ביו"ט, ומנהג אבותינו תורה. וכן נהגו כן בדרום (הרב מאיר אסולין ור' שלמה פחימה). ובעיר צפרו לא נהגו לומר נשמת כל חי לפני ישתבח כדעת הלבוש אלא אומרים רק מזמור ממעמקים כמובא בספר נהגו העם (חג הסוכות יב). ובצפון מרוקו האזור הספרדי לא נהגו לומר נשמת כל חי כמובא בספר מגן אבות (ח"א עמוד תכט אות קג).

ה. נהגו יהודי לוב, מרוקו ואלג'יר לקחת את הערבה של החבטה, וחובטים בה על בני המשפחה תוך איחולים וברכות. והטעם כי הערבה היא שיירי מצוה ושיירי מצוה מעכבין את הפורענות כידוע ולכן חובטים בהם על ראשי בני הבית לברכה. כ"כ בנחלת אבות (מנהגי סוכות אות לה), וכן מנהג יהודי אלג'יר (מפי הרה"ג יעקב גדז').

שמחת תורה

א. בשמחת תורה נוהגים שכל הקהל עולים לתורה, וברוב הערים נהגו להעלות הכל בעת קריאת "מעונה", וכן בדרום (הרב מאיר אסולין ור' שלמה פחימה), ובעיר מכנאס נהגו לעלות הכל בקריאת "ולאשר אמר" (הרה"ג רבי שלמה אבן דנאן שליט"א).

ב. בהכרזת הגשם של הש"ץ במוסף יום שמיני עצרת מנהגנו לשזור את כל הפזמונים, וכתב בספר נהגו העם (חג הסוכות אות טו): וסיפר לי אבא זצ"ל שהעיד לו זקן אחד שראה במו עיניו את הרה"ג רבי יהודה אלבאז זצ"ל איך שהיה עומד באמירת פזמונים הללו ומתחנן ועיניו זולגות דמעות שיורדות על זקנו הלבן ז"ל ע"כ. ואני זכיתי באחד השנים להתפלל עם הגאון החסיד הרב שמעון חירארי שליט"א בתפלת שחרית של הושענא רבה, וראיתי בעיני היאך היה מתחנן ומזיל דמעות כמים באמירת ההושענות שנאמרים לגשמי ברכה.

ג. מנהגנו בשמחת תורה שאב ובנו עולים זה אחר זה, כאשר יש שני ספרי תורה, האחד חתן תורה והשני חתן בראשית, ובכך אין חשש לעין הרע. והוא כפסק הבאר היטב (סי' קמא ס"ק 1), כמובא בספר ויאמר שמואל (עמ' 110) וכ"כ בספר שופריה דיוסף (עמ' מג ס"י לא), דהיינו שאחר דאמרינן קדיש בין ס"ת הראשון לשני אין משום עין הרע וכן מדוקדק בדברי מרן ז"ל שאב ובנו

נמצאים במקום שלא מכירים אותם והעולים אינם נקראים בשמותיהם יכולים לעלות זה אחר זה.

ד. מנהגנו במוצאי שמחת תורה לעשות ההקפות אחר התפלה בלילה וביום. אומנם במוצאי שמחת תורה אין מנהגנו לערוך הקפות שניות כמו בא בשמש ומגן (ח"ד עמוד לג).

ה. צריך לזכור בתשמישי מצוה שלא יבאו לידי בזיון, ולכן אחר חג הסוכות אין לדרוך ברגליו על הסכך. והמנהג בדרום מרוקו אחר החג, לשרוף את הסכך, והסיבה שלא יבאו לדרוך על הסכך, וכן היה מנהג הרה"צ רבי שלום הלוי זלה"ה (מלפנים רב באופראן וטהלה שבדרום מרוקו) – מפני הרב ניסים זאגורי רב ישוב תירוש), ובאה"ק – מי שלא יכול לקיים המנהג בשריפה, יכסה את הסכך בכיסוי ויניח את הסכך ליד האשפה או יניחם במקום מוצנע.

מד. רבים נהגו להצניע את הלולב עד לקראת הפסח כדי לאפות בהם את המצות. וכתב בבית יוסף (סי' תרסד ס"ק ט): ריב"ק היה נוהג בערבה שהיה מתקן ממונה עצים לקולמוסים והיה מבער ממונה בהם חמץ בפסח. וכתב הרמ"א בהגהה (תרסד ס"ט), נהגו להצניע ההושענות לאפיית מצות כדי לעשות בה מצוה. וכן מנהגנו לשמור את הלולב והערבות, כמו בא בספר בנאות דשא (פרק טז עמוד מט), או לשרפת חמץ, ראה בספר ישראל סבא (עמוד 331), כן מנהג יהודי אלג'יר.

מעשה רב

א. מספרים על הגה"ק רבי דוד רפאל בירדוגו זצ"ל (בנו של מרן הגאון הקדוש אדמו"ר רבי יעקב בירדוגו המכונה "החכם" זיע"א מעיר מכנאס שבמרוקו), שהיה מקלף בכבודו ובעצמו את קנה הסוף, מהם היה עושה את הסוכה, מייפה ומיישר את הסכך, ובעת העבודה היה שר שירים שחיבר אביו הקדוש ז"ל על הסוכה, הלא הם כתובים בספרו "קול יעקב", וגם שירי המשורר רבי

דוד בן חסין זצ"ל גם הם כתובים בספרו "תהלה לדוד". (ילקוט שבע ח"ח דף ל).

ב. הרבנית מרת עישה בתו של הרה"צ רבי כליפה אלמליח זצ"ל רב ק"ק אולדמנצור במרוקו העידה, כי רבינו לא היה יוצא מן הסוכה כל שבעת ימי החג, למעט בזמן התפילה בבית הכנסת, וגם בביתו לא היה שוהה כלל אלא יושב בסוכה ועוסק בתורה. והיה מסביר את ישיבתו בסוכה כל אותם ימים חלילה שלא להעליב את האורחים החשובים האושפיזין שנמצאים בסוכה. ואף הנשים הקפידו לאכול בסוכה.

ג. מעשה בכ"ק מרן אדמו"ר הגה"ק בבא סאלי זי"ע שהיה נוהג לישון בסוכה במשך כל שבעת ימי החג, ואפילו בימי זקנותו וחוליו האחרון.

ד. מעשה היה בהגה"ק המפורסם מרן רבי חזקיה מדיני בעל השדי חמד זי"ע"א בעת שהיה חולה מאד, ולמרות הפצרותיהם של בני המשפחה, עמד על דעתו לישון בסוכה. במשך הלילה הורע מצבו של הרב, ובנות המשפחה התלחשו כי שינת הסוכה היא שגרמה להחמרה במצבו האנוש... קרא להן אביהם הגדול ואמר: דעו לכן, כי נגזר עלי למות באותה לילה, ורק בזכות השינה בסוכה זכיתי ונשארתי בחיים...

ה. הגאון רבי שמעון חיים פינטו סיפר מעשה נפלא על הגאון הקדוש המקובל האלד"י המפורסם רבינו שלום בוזגאלו זי"ע"א בעל ה"מקדש מלך" מהעיר מראכש, שהיה עורך את כל תפלות במשך החג בסוכה וסבר שדין סוכה כקדושת בית הכנסת, וכך היה שלא יצא בכל ימי החג מבית הכנסת, וקיים הפסוק בפשטות בסוכות תשבו שבעת ימים (מפי הרה"ג רבי אברהם בוגנים נר"ו).

ו. הגאון הצדיק רבי שלום הלוי זצ"ל מחבר הספר נתיבות שלום ורב ק"ק אופראן וטהלה במרוקו (ובארץ רב ק"ק ביבנה), היה מתגורר בקומה שנייה, והסוכה הייתה בחצר הבנין, ובסוף ימיו סבל הרב רבות מכאובים ברגליו עד

שהיה מדדה את רגליו בהליכתו. ובכל זאת אם הרב חפץ לשתות אפילו מים שמותר לשתות מחוץ לסוכה, החמיר על עצמו והיה יורד לסוכה ואפילו לשתית מים כמעשה אבותיו. והצדיק סידנא בבא סאלי נהג ערב חג הסוכות ליקח סרטי בד צבעונים והיה מעטר בהם את הלולב לקיים מצות זה אלי ואנוהו, ואחר חג הסוכות היה לוקח את הסרטים הללו ותופר אותם במו ידי בקצוות טליתו, משום חיבוב מצוה (סידנא בבא סאלי עמוד 12).

ז. הגה"צ הרב מסעוד אדרעי זצ"ל ובניו בעת עלותם ארצה והתגוררם בראש פינה, ישנים היו בסוכה שאינה נעולה (מחוסר אמצעים להתקין בה דלת). באותה תקופה היו מסתובבים בלילות שועלים ותנים, ולמרות הסכנה הקפיד הצדיק לישון בסוכה, אפילו שאינה מגנת כראוי. לגביו, מצות שינה בסוכה שקימה בפשטות ובתמימות, תגן עליו מסכנת החיות הרעות. הרבנית לעומתו חששה מעט. על כן קשרה כלב וכבש בסמוך לדלת הסוכה. ותפקידו של הכבש היה לשמש מאכל לחיה רעבה שתשביע בו את רעבונה ותניח לישנים (הצדיק מראש פנה עמוד 143).

ח. כתב מרן הגר"י משאש זצוק"ל אודות הנהגת אביו הגה"ק רבי חיים משאש זלה"ה וז"ל: כליל י"ד בתשרי היה משתדל בכבודו ובעצמו בבנין ובתקון הסוכה, ואחר גמר הבנין היה עושה לשכניו סעודה קטנה בט"י (=תה) ומיני פירות ויין שרף ושירות וזמירות, לגודל שמחת עשיית המצוה. וכליל ראשון של סוכות היה עושה סעודה גדולה לכל השכנים תוך הסוכה, והיה שמח שמחה גדולה ונוראה לכבוד החג (תפארת בנים על אבותם).

מח. רבים מאנשי מעשה עד שאר העם, אחר גמר חודש תשרי, עושים תענית הנקראת תענית בה"ב. כמובא בש"ע (א"ח סי' תצב ס"א), והטעם כתב במשנה ברורה (ס"ק א), שמא מתוך משתה של שמחה באו לידי עבירה וכו' ובעיר קזבלנקה בהרבה בתי כנסיות שהיו עשרה ועוד מוצאים ס"ת וקראים ויחל משה ובשמונה עשרה אומרים עננו (הרה"צ רבי אליהו כהן שליט"א).

וראה עוד בהרחבה לענין הוצאת ס"ת ואמירת ויחל במה שכתבנו בהרחבה (פרק צומות ותעניות סעיף טז).

סגולות ארבעת המינים.

מט. מצות סוכה. מי שזהיר לקיים מצות סוכה ולעשותה כתיקונה, מובטח לו שלא יהיה מריבה בתוך ביתו כל אותה שנה.

אתרוג. אכילת האתרוג שעליו בירכו מסוגלת היא לעקרות, ללידה קלה. ואם כותבים עליו שמות הקודש, מסוגל לבעיות בגמגום.

ערבה. את הערבות היו מצניעים ומבשלים אותם במים ונותנים את מימיהם לנשים עקרות - נהגו העם (חג סוכות אות יד). וכן מסוגלות הן לשאתן לשמירה בדרכים.

את הלולב. שומרים ולא זורקים לאשפה, בדרך ביזיון, יש ששומרים עד לשרפת חמץ, ואז שורפים את הלולב, ויש סגולה להניח את הלולב מעל גבי הדלת לשמירה על הבית, וכך נהג גם הגה"צ רבי דוד מלול זצ"ל רב העיר ירוחם.

ג. מנהגנו בז' חשון שלא לומר תחנון. וכתב בספר ויען שמואל (עמ' 98), איתא בגמרא (תענית עמ' ז'), יום ירידת הגשמים, יותר ממתן תורה, ושקול יום ירידת הגשמים כתחית המתים, ושקול כיום קיבוץ גלויות. ובאותו יום נמחלים עוונות ישראל, לכן ביום ז' חשון יום טוב הוא ולא נופלים על פניהם. וכ"כ בספר נהגו העם (תחנון עמ' יז ס"ו), וכן מנהג גירבא.

תם ונשלם שכל לאל בורא שלם

